

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НА ПОЧАТКУ 1920-х рр. ТА СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

© Галайко Б.М., 2013

Проаналізовано військово-політичне становище на українських землях на початку 1920-х років та створення Української військової організації, яка продовжила визвольну боротьбу українців за здобуття власної держави.

Military and political situation on the territory of Ukraine at the beginning of 1920th and the formation of Ukrainian military organization which continued the liberation struggle of Ukrainians for the obtaining of the own state have been analyzed.

Однією з найцікавіших сторінок в історії українського національно-визвольного руху є історія Української військової організації (УВО). Діяльність організації й досі залишається малодослідженою, неоднозначно трактованою, маловідомою для широкого загалу.

Історіографія теми почала розвиватися лише після Другої світової війни. Завдяки старанням української діаспори за кордоном з'явилась низка досліджень, у яких частково висвітлювалася діяльність організації [11; 12; 26; 27; 30; 31]. У працях сучасних українських науковців тематика УВО відтворена здебільшого фрагментарно або в рамках ширших досліджень. Серед них необхідно відзначити дослідження Івана Васюти [18]; Ігора Гаврилівца [19]; Олександра Дарованця [20]; Анатолія Кентія [25]; Михайла Ковальчука [28]; Миколи Посівнича [6]. В іноземній історіографії виділяється лише монографія польського дослідника Романа Висоцького, яка містить, хоч й короткий, але змістовний нарис історії УВО [35]. Навіть після розвалу СРСР, коли науковці отримали доступ до найважливіших джерел – внутрішньоорганізаційних документів УВО, матеріалів польських та радянських органів безпеки, а також спогадів безпосередніх учасників подій, не здійснено комплексного дослідження з цієї проблематики, а певні аспекти діяльності організації залишаються не вивченими і до сьогодні. Серед них і питання військовомолодіжної політики УВО.

Мета роботи – проаналізувати військово-політичну ситуацію на українських землях на початку 1920-х років та її вплив на процес створення Української військової організації (УВО).

Внаслідок воєнних дій 1919–1920 рр. більшість українських земель (Наддніпрянина) було включено до складу Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР), Румунія захопила Буковину, а до Чехословаччини увійшло Закарпаття. Натомість під владу Польщі відійшли: Східна Галичина, Холмщина, Підляшся, західні частини Волині й Полісся. Згодом ці етнічно-історичні українські землі отримали назву – Західна Україна з територією 132,2 тис кв. км, на якій проживало 10 млн. 200 тис. мешканців, з яких близько 6,5 млн, або 64 % були українцями [29, с. 36].

Галицькі українці не змирилися з польською окупацією й не бажали визнавати права Другої Речі Посполитої на землі проголошеної Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Ширилося переконання, що край досі є окремою українською територією, яка тимчасово опинилася під окупацією Польщі [33, с. 38]. У народних масах утверджувалося відчуття національно-політичної окремішності. За Ризьким мирним договором 1921 р. державна належність Галичини залишалася невизначеною, з точки зору міжнародного права. Найвища рада Паризької мирної конференції у червні 1919 р. уповноважила Польщу тільки до тимчасової окупації краю. Вирішення східногалицької проблеми залежало від держав Антанти, які, після перемоги у Першій світовій війні, на свій розсуд перекроювали карту Європи [23, с. 290].

Хоча Версальський договір від 23 червня 1919 р. гарантував національним меншинам у Польській державі усі основні права [29, с. 31], проте польський окупаційний режим проводив заходи щодо знищення українського суспільно-політичного життя краю. Правлячі кола Польщі за усіляку ціну прагнули ствердити “польськість” окупованих земель, усуваючи будь-які ознаки українського характеру. Розпочалися репресії проти діячів ЗУНР та колишніх бійців Української Галицької Армії (УГА), було ув'язнено близько 100 тис. осіб. У важких умовах війни тисячі українців померли від голоду й хвороб у таборах для ув'язнених та інтернованих у Домб'є, Вадовіцах, Пікуличах та ін. Польська адміністрація усунула українців з усіх урядів, заборонила вживати терміни “українець”, “Галичина”, запровадивши замість них “русин” і “Східна Малопольща”, а також вжила заходів щодо роз'єднання та ізоляції українців різних земель, створивши т. зв. “Сокальський кордон” між Волинню і Галичиною [22, с. 461]. Були ліквідовані органи місцевого самоврядування, припинена робота українських видавництв, підпадали під урядовий контроль українська кооперація та школа [23, с. 290].

У січні 1920 р. польський уряд ліквідував Галицький крайовий сейм, а його будинок передав Львівському університету, надавши йому ім'я Яна Казимира та заклавши в ньому українські кафедри. Середні українські навчальні заклади (гімназії) стали функціонувати виключно на приватні кошти. Доступ української молоді до вищих навчальних закладів був перекритий національною політикою польського великодержавництва. До навчання в університеті допускалися лише ті студенти і викладачі, які склали присягу на вірність Польській державі та мали посвідчення про проходження служби у польській армії [16, с. 103].

Усе це болісно сприймалося українцями, принижувало їхню гідність. Вони масово відмовлялися виконувати розпорядження окупаційної влади, а галицькі політичні партії і далі визнавали лише екзильний уряд Є. Петрушевича, який домагався від Антанти незалежності ЗУНР [23, с. 290].

Українці не вірили у тривалість перебування Польщі на західноукраїнських землях, демонстративно виявляли до неї негачію й політичне невизнання повноважень окупаційного режиму [21, с. 374].

Після рішення Ради Послів країн Антанти від 14 березня 1923 р. про остаточне “узаконення” приєднання до Польської держави Східної Галичини уряд продовжив політику стримування та обмеження прав української меншини в Польщі. В урядових інстанціях переважала точка зору ендеків (націонал-демократів), що були у той час при владі, про необхідність національної асиміляції українців та перетворення їх на поляків. З цією метою у 1924 р. сейм ухвалив закон про освіту (закон Грабського – за прізвищем його творця), який запровадив, замість національної, т. зв. “утраквістичну” (двомовну) школу, в якій викладання поступово переходило на польську мову. І якщо у 1924 р. у Східній Галичині ще була 2151 українська школа, то у 1930 р. їх залишилося 716, а кількість утраквістичних (de facto – польських) збільшилася до 1793.

Загалом на початку 20-х рр. ХХ ст. у політичному середовищі українських земель та серед української еміграції виділяють три основні напрями національно-визвольної боротьби. Перший, який представляли діячі УНР, що мали надію з допомогою Польщі та підтримки Антанти розбити московсько-більшовицький режим на Наддніпрянщині. Другий – це уряд ЗУНР та галицькі політичні партії, які сподівалися на міжнародне право і політичну чесність держав Заходу й бачили суверенну Галицьку Республіку початком відродження Української держави. Третій напрям творили представники українських військовиків на чолі з Є. Коновальцем, студентство та радикально налаштована інтелігенція, що ставили ідею державності та соборності України понад усе [24, с. 315–323].

У 1920 р. ставало все очевиднішим, що вести бойові дії українським військам стає щоразу важче. У листопаді 1919 р. Дієва армія Української народної республіки (УНР) опинилась у т. зв. “трикутнику смерті” – оточена з усіх боків білогвардійцями, більшовиками й поляками. Хоча на території України численні повстанські формування вели боротьбу з більшовиками, проте через неузгодженість дій, отаманщину, нестійкі настрої населення ця боротьба не була достатньо ефективною. За рішенням керівного органу формації Січових Стрільців (СС) Наддніпрянської України, що воювала у складі Дієвої армії УНР – Стрільцької ради через поширення хвороб, напір

білогвардійців та перехід Української Галицької Армії (УГА) на бік білогвардійського генерала А. Денікіна, формування Січових Стрільців у грудні 1919 р. було демобілізоване [10, с. 38]. Через несподіваний напад більшість уже колишніх січовиків на чолі з Є. Коновальцем потрапила у польський полон, відбувши в якому, згодом повертались до своїх домівок [32, с. 18].

За нових обставин полковник Є. Коновалець зі своїми соратниками намагається продовжувати боротьбу. Вже на початку 1920 р. він планує створити осередок СС за кордоном, який би слугував організаційним центром [10, с. 40]. У цей час значні сподівання полковник покладає на можливість використати у боротьбі з більшовиками галицьку бригаду підполковника А. Вариводи, що перебувала на території Чехословаччини. Водночас планувалось поповнити ряди бригади численними українськими військовополоненими, які перебували у різних країнах Європи. Ця нова військова формація повинна була захопити українську територію біля Одеси, створити там базу і в разі поразки поляків, об'єднатись з повстанською армією генерала М. Омеляновича-Павленка, що в межах т. зв. Першого зимового походу вела бої на території Наддніпрянщини, продовжити боротьбу з більшовиками [10, с. 40]. Однак через повідомлення про Варшавську угоду Симона Петлюри й Юзефа Пілсудського (21 квітня 1920 р.), небажання полонених-українців продовжувати боротьбу, поглиблення конфлікту між українськими урядами УНР та ЗУНР, Є. Коновалець не зумів втілити свої плани: відновити регулярну військову формацію.

У липні 1920 р., коли Червона армія, завдавши кількох поразок польсько-українським військам, вела бойові дії проти поляків на теренах Східної Галичини та Західної Волині, у Празі відбулося останнє засідання Стрільцької Ради. На ньому була ліквідована Січово-Стрільцька організація, а стрільців закликано повертатись із еміграції в Галичину [10, с. 42]. На з'їзді представників закордонних українських військових організацій, який організовано за ініціативи Є. Коновальця і стрільцьких старшин у серпні 1920 р., було закликано усіх, хто може, повернутися в Україну, щоб працювати на місцях. Наголошено на дотриманні принципів соборності та самостійності України та на необхідності зберегти усі українські військові частини та ідейно їх об'єднати. Як зазначає Є. Коновалець у своїх спогадах: “З'їзд постановив створити центральний ідейний провід усіх військових організацій” [10, с. 42]. Збройна боротьба мала трансформуватися у нові організаційні форми [31, с. 73]. Саме на цих засіданнях були закладені організаційні основи нової підпільної структури – Української військової організації [20, с. 28].

Для реалізації розпочатої справи січові старшини повернулися на рідні землі. Прибувши до Львова, Ярослав Чиж, Василь Кучабський, Михайло Матчак, Роман Дашкевич, Іван Чмола на підставі отриманих доручень, почали створювати військовий осередок, що керував би збройною боротьбою на західноукраїнських землях [30, с. 32].

На початку вересня 1920 р. Я. Чиж повідомив чільному офіцеру УГА Осипу Навроцькому, що колишні Січові Стрільці створили Військову організацію з метою зберегти військові кадри для продовження боротьби. Поряд з цим він зазначив, що у цьому напрямку вже ведеться організаційна робота і що керівником новоствореної структури буде полковник Євген Коновалець, який хоч і перебуває у Відні, однак невдовзі має прибути до Львова. До його приїзду необхідно було “створити якийсь керівний осередок ... для зв'язків з урядом президента д-ра Євгена Петрушевича, з українськими політичними партіями та взагалі з українською громадськістю, а водночас для керування цілою діяльністю УВО” [12, с. 33]. Одночасно Я. Чиж запропонував О. Навроцькому як найстаршому за рангом військовому старшині створити Начальну колегію, попередньо узгодивши кандидатів. О. Навроцький, один із провідних діячів Української радикальної партії, взяв до уваги пропозицію і заходився її реалізовувати. Він запропонував ввести до складу Колегії юриста Володимира Целевича та археолога Юрія Полянського – чільних діячів Української трудової партії, найвпливовішої у той час в Галичині [12, с. 298].

Окрім Є. Коновальця, під час його перебування за кордоном члени Начальної колегії Військової організації підтримували постійні контакти з урядом ЗУНР, зокрема з міністром військових справ отаманом Ярославом Селезінкою [30, с. 55].

Ще одним із чинників, що посприяв формуванню УВО, стала поразка Червоної армії на підступах до Варшави у серпні 1920 р. Наприкінці місяця стало очевидним, що більшовики не

зможуть утримати Західну Україну і вона відійде до Польщі. На цих теренах зосередилась велика кількість колишніх вояків і старшин демобілізованих українських військових формувань, насамперед УГА, які могли стати основою підпільної військової організації, а в слушний момент – і регулярного українського війська. Польща була менш грізним ворогом, ніж більшовицька Росія, і це давало надію, що на її території вдасться створити надійний плацдарм для подальшого ведення визвольної боротьби [20, с. 26].

Перебуваючи у Відні, Є. Коновалець на початку 1921 р. бере участь у діяльності Всеукраїнської національної ради (ВНРади), яку створили праві політичні партії як свого роду “альтернативний” український державний центр опозиційних до уряду УНР сил [28, с. 51]. Тут він доходить висновку, що “Україну можна будувати з Галичини, і тому також, в першу чергу, завдання як Галицького, так і Наддніпрянського громадянства докласти всіх сил для вирішення справи Галичини, бо тільки після цього можна буде серйозно начати відбудову Великої України” [8, с. 256].

Після розпаду ВНРади Є. Коновалець долучається до роботи гуртка “Молода Галичина”, створеного у Відні весною 1921 р., який виступав проти політичного полонофільства уряду УНР і щоразу відчутнішого русофільства керівництва ЗУНР. Є. Коновалець намагався перетворити “Молоду Галичину” на потужну громадсько-політичну організацію, здатну діяти на рівні з провідними українськими політичними партіями [21, с. 376].

Натомість у Львові 1–3 липня 1921 р. за ініціативи січовиків відбувся Крайовий з’їзд українських студентів, у якому взяли участь близько 250 осіб [5, арк. 95]. Зокрема, з головною доповіддю на ньому виступив соратник Є. Коновальця В. Кучабський [15, с. 65]. На з’їзді створено центральний керівний орган студентства – Комітет української молоді (КУМ) [13, с. 17] та ухвалено рішення про подальшу політичну боротьбу за самостійну й соборну Україну [18, с. 6]. При цьому зазначалося, що питання Східної Галичини є лише частиною усього українського питання. З’їзд закликав створити “Тимчасовий галицько-український уряд з осідком в Галичині”, а також “Тимчасову галицько-українську національну Раду” з функціями національного парламенту. За задумом студентства, Диктатура ЗУНР мала підпорядкуватися новоутвореному уряду і вважатися лише його закордонним представником. Новий уряд мав розпочати формування українського державного апарату в Галичині, а по можливості – також на Холмщині, Волині та Підляшші [5, арк. 96].

Саме діяльність “Молодої Галичини” та постанови Українського студентського з’їзду, що відбувся у Львові влітку 1921 р, були важливими складниками ідеологічно-пропагандистської підготовки галицького суспільства до нових реалій і форм визвольної боротьби [20, с. 25].

Галицькі політичні партії у протистоянні з польською владою покладались лише на парламентаризм, а еміграційний уряд ЗУНР пов’язував усі надії з успіхом дипломатичної діяльності своїх представників на міжнародній арені [28]. Думки про подальшу активну збройну боротьбу походили виключно з вояцького середовища, зокрема з середовища колишніх старшин та вояків УГА [30, с. 29, 30]. Саме вони були найбільш національно свідомим елементом серед галицького населення, що впродовж 1920–1921 рр. поверталися до рідних домівок, гідно витримавши усі злигодні війни, поневіряння у польських таборах та блукання Наддніпрянщиною. Значну частину вояцтва становила молодь, яка з притаманним лише їй віковим максималізмом зовсім не збиралася миритися з окупацією й була готова до подальшої боротьби [28].

Так, один із колишніх старшин УГА згадував: “Вернувся я додому з українського війська в 1920 р. і взявся докінчувати науку, бо до Українських Січових Стрільців пішов я добровольцем просто з гімназії. ... У такому самому положенні була більшість колишніх українських військовиків. Ми стрічалися з собою при різних нагодах, згадували так недавні ще часи, коли замість книжки тримали кріса в руках, говорили про це й те – от звичайно, як молоді люди – а найбільше про політику” [14, с. 17].

У повоєнних українських гімназіях згуртувалось доволі багато колишніх вояків. Однак вони не вважали себе колишніми, а дійсними вояками і готові були за першим покликом стати у здисципліновані лави нового українського війська [30, с. 29]. Наприклад, за спогадами сучасника у

1920 р. “вищі класи Долинської гімназії Рідної школи склалися головню зі старшин та підстаршин Галицької Армії та деяких Січових Стрільців” [9].

Зважаючи на те, що в цей час доля Східної Галичини залежала від рішення країн Антанти, ознайомившись ближче із місцевою ситуацією, українські вояки, що повернулися додому, пересвідчилися, що, не чекаючи на допомогу від українських центрів за кордоном, які загрузли у безплідних і безглузких внутрішніх суперечках, край польській окупації міг покласти саме активний опір українського населення, який мав би посприяти у вирішенні галицького питання на користь українців. Спочатку члени Начальної колегії самі розклеювали прокламацію проти рішення польського уряду поділити Східну Галичину на воєводства [15]. А згодом з розширенням Організації планувалося здійснити низку диверсійних та саботажних акцій проти польської адміністрації краю [28]. Настрої населення виявились цілком сприятливими для роботи у такому напрямку. Тим паче, у цей час одним із прикладів для подальшої боротьби була повстанська війна українських селян проти більшовиків у Наддніпрянській Україні.

Діючи від імені таємничого “військового центру”, “львівські” січовики (Я. Чиж, В. Кучабський, М. Матчак та ін.) поступово закладали в середовищі ветеранів УГА організаційну сітку таємної військової організації, що мала розгорнути підпільну боротьбу проти польського режиму [28].

Незалежно від січовиків, потужний організований військовий осередок створили старшини й вояки колишньої VI (Равської) бригади УГА, де провідну роль відіграв колишній командир цієї бригади сотник Юліан Головінський [3, с. 33].

Сучасник тих подій С. Шевчук згадує про три осередки військових, які дали початок УВО: перший центр виник у таборах інтернованих українців у Чехословаччині, другий – організував О. Навроцький у Львові зі старшин УГА та Січових Стрільців, третій осередок очолював Юліан Головінський (входили О. Сенік, І. Паславський, І. Ришавий, Ф. Яцура, Хархаліс, І. Грищак) [34, с. 194, 195]. Підполковник Корпусу Січових стрільців Михайло Курах згадує, що “...ініціативу до заснування Української Військової Організації дали кілька старшин з колишнього Корпусу Січових Стрільців, а саме: полк. Роман Дашкевич, підполк. Михайло Курах, сотники: Ярослав Чиж, Василь Кучабський і Михайло Матчак. Вони на початку 1920 р. зібралися у Львові і на спільній нараді постановили: закласти таємну військову організацію, що утримувала би сталий зв’язок з урядом Петлюри і проводила свою організаційну працю в порозумінні з ним” [32, с. 499].

Поряд з цим дослідник О. Дарованець вказує, що влітку 1920 р. в Галичині існувала ще одна військова організація, яка мала чітку антипольську спрямованість. Вона виникла під впливом більшовицьких емісарів для підняття повстання в тилу поляків (адже тоді ще точилась польсько-більшовицька війна), а до її заснування був причетний М. Матчак [32, с. 499].

За матеріалами польської поліції, від середини 1920 р. у Східній Галичині існувала нелегальна організація колишніх військовиків-українців “Воля” [1, арк. 21 зв., 51 зв., 75; 7, с. 14]. В наказі № 1 організації “Воля”, від 2 вересня 1920 р. говорить про те, що утворена “Начальна Колегія Військових організацій” (скорочено Начколегія), мета якої – підготовка усіх таємних військових організацій до виступу проти національних ворогів шляхом об’єднання в одну структуру з чіткою організаційною формою та підтриманням контактів з усіма українськими військовими та політичними осередками в Україні та за кордоном [3, арк. 242]. Сучасні українські дослідники Д. Веденєєв та Г. Биструхін також згадують про головну колегію “Волі”, що керувала роботою підпорядкованих їй таємних військових організацій, які вели облік українських офіцерів і вояків запасу, збирали зброю та амуніцію [17, с. 95]. А польський дослідник Р. Висоцький зауважує, що структури “Волі” незабаром уже діяли в рамках УВО [35, с. 43].

Попри те, київський дослідник М. Ковальчук переконує, що Я. Чиж, В. Кучабський, М. Матчак, які повернулись у 1920 р. до Львова, починають власну політичну діяльність [28], вони фактично діють незалежно від Є. Коновальця, без його відома й творять власну військово-політичну структуру, яка не мала нічого спільного з традиціями Січових Стрільців [28]. Однак, очевидно, це твердження є маловірогідним.

Адже приїхавши до Львова 20 липня 1921 р. [35, S. 45], Є. Коновалець, спираючись на своїх січовиків, активно долучається до роботи в краї, безпосередньо координує роботу УВО на місці

[19, с. 12, 13; 25, с. 20; 30, с. 33]. Саме Січові Стрільці з Січово-стрілецької організації, зорієнтованої на здобуття самостійної і соборної України були каталізатором процесу творення УВО, а фактично увесь вищий командний склад формації Січових Стрільців увійшов до активу новоутвореної військової структури [20].

Вже у серпні 1921 р. Є. Коновалець реорганізовує Начальну колегію у Начальну команду та вводить до її складу нових осіб (Д. Палієва, Б. Гнатевича, В. Кучабського) [27]. Перебуваючи у Львові, він зміг за короткий час здобути довіру колишніх військовиків Галицької Армії, збільшити свій авторитет, а завдяки одруженню з дочкою адвоката Степана Федака налагодити контакти із впливовими політичними колами в Галичині [6, с. 73]. Навіть спротив певних прихильників уряду ЗУНР, від якого на початках фінансово залежала УВО, не зміг завадити йому очолити і реформувати підпільну організаційну мережу [20].

Тим часом, попри певну критичність Є. Коновальця [10, с. 46], його соратники брали активну участь у підготовці і проведенні Другого Зимового походу військ УНР. Зокрема, Юрій Отмарштайн, який був начальником Штабу в Армії УНР, Роман Сушко – командир Другої бригади в повстанській групі Юрія Гютюнника. Окрім того, на Наддніпрянщину у 1920 р. Є. Коновалець окремо скерував частину своїх колишніх січовиків. На думку львівського дослідника І. Гаврилів, на той час у планах Військової організації було одночасно на всіх українських землях підняти визвольне повстання [19].

За даними польських органів безпеки підпільна революційна українська організація остаточно сформувалася у кінці 1921 р. [4, арк. 109]. А один з чільних діячів УВО кінця 1920-х років Зиновій Книш зазначає, що на зібранні керівників окружних і повітових колегій та бойових референтів взимку 1921–1922 рр. була остаточно вирішена назва підпільної організації (мається на увазі УВО – Б.Г.) [27; 26, с. 175]. Натомість один із затриманих у 1924 р. увіствів Василь Коваленко на допиті зізнався, що організація називалась “Військова організація західних земель України” [1, арк. 2]. Тут, очевидно, має рацію київський дослідник А. Кентій, зазначаючи, що назва “УВО” закріпилася лише після 1924 р., а до того часу більшість вживала просту скорочену назву “Військова організація” [25, с. 14]. До того ж він припускає, що в липні 1920 р. у Празі питання про створення Всеукраїнської військової організації через розбіжності у середовищі колишніх вояків українських армій не було остаточно вирішено. За цих обставин Є. Коновалець і його однодумці започаткували УВО як регіональне об’єднання, плануючи з часом поширити його впливи і діяльність на усі українські землі [25, с. 16].

У сучасній історіографії фігурує кілька версій про заснування УВО. Загалом думки про створення УВО можна розділити на дві частини. Одні стверджують, що рух опору виник спонтанно й було кілька організованих центрів боротьби, які без спротиву визнали верховенство одного центру. Інші дотримуються думки, що УВО створили старшини Січових Стрільців, а якщо й існували інші таємні організації, то вони були тимчасовими й не мали великого впливу [27].

Отож, очевидно, що члени Стрілецької ради, які прибули до Львова у 1920 р. за скеруванням полковника Є. Коновальця, мали вже достатньо добрий ґрунт у формі осередків самоорганізації колишніх військових-українців та таємних військових організацій, що лише починали зароджуватись (наприклад, осередок старшин УГА на чолі з Ю. Головінським, організація “Воля”). Однак у цій роботі бракувало достатнього досвіду підпільної боротьби, можливо певного рівня організаторської майстерності. Власне цю прогалину успішно заповнили М. Матчак, Я. Чиж і В. Кучабський та інші січовики, які, будучи добре ознайомлені з партизанськими методами боротьби у Наддніпрянській Україні, були доволі ініціативними й мали велике бажання працювати. Саме вони, за допомогою активніших та впливовіших галичан О. Навроцького, Д. Палієва, В. Целевича, Ю. Полянського та ін. – зуміли сконсолідувати увесь рух опору та об’єднатись в одній структурі, що згодом стала відома як Українська військова організація.

Тобто УВО виникла у 1920 р. як певний “новий” проект, який зумів об’єднати військових різних цивільних політичних поглядів та переконань задля єдиної мети. Є. Коновалець, розуміючи

перспективи формації нового зразка й безпосередньо очоливши її, надав їй нового поштовху у роботі, заклав в організаційну основу принцип соборності та самостійності України, намагався поширити діяльність Організації на територію усіх українських земель і в такий спосіб продовжити боротьбу за здобуття української державності.

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІА України, м. Львів). – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 889. – 90 арк.
2. ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 913. – 9 арк.
3. ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 3102. – Т. 2. – 256 арк.
4. ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 52. – 284 арк.
5. Державний архів Львівської області. – Ф. 271. – Спр. 360. – 165 арк.
6. Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів / упор. Микола Посівнич. – Львів: Мс, 2005. – 200 с.
7. З таємних документів польської окупації Західної України / вступ, переклад і пояснення З. Книша. – Торонто: Срібна Сурма, 1983. – 288 с.
8. Листи Коновальця на Україну 1921 р. // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 239–273.
9. Антонович А. Із споминів / Адам Антонович // “Сокіл-Батько”. Спортивно-руханкове товариство у Львові: Альманах. 1894–1994. – Львів: РВО “Основа”, 1996. – С. 63–71.
10. Коновалець Є. Причинки до історії української революції / Євген Коновалець – Б.м.: Накладом Проводу Українських Націоналістів, 1948. – 48 с.
11. Навроцький О. Початки УВО у Львові / Осип Навроцький // Срібна сурма: Статті й матеріали до діяння Української Військової Організації. – 3б. II. – Початки УВО в Галичині. – Торонто, б.р. – С. 25–62.
12. Навроцький О. УВО, політичні партії і диктатура ЗОУНР та уряд УНР / Осип Навроцький // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 298–302.
13. Срібна сурма: Спогади й матеріали до діяння Української Військової Організації. – 3б. I. – Торонто, б.р. – 128 с.
14. Срібна сурма: Статті й матеріали до діяння Української Військової Організації. – Збірник II. – Початки УВО в Галичині. – Торонто, б.р. – 167 с.
15. Ф.Ш. В перших роках УВО у Львові / Франц Штик // Срібна сурма: Статті й матеріали до діяння Української Військової Організації. – 3б. II. – Початки УВО в Галичині. – Торонто, б.р. – С. 63–95.
16. Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939) / Іван Васюта. – Львів: Каменяр, 2006. – 335 с.
17. Веденєєв Д.В., Биструхін Г.С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945 / Д. Веденєєв, Г. Биструхін. – К.: Генеза, 2006. – 408 с.
18. Гаврилів І. О. Консолідація українських сил у боротьбі за суверенітет Галицької республіки / І. О. Гаврилів // Військово-науковий вісник. – Львів, 2005. – Вип. 7. – С. 3–16.
19. Гаврилів І. О. УВО: підпільна армія в боротьбі за державність / І. О. Гаврилів // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – № 572: Держава та армія / відп. ред. Л. Дециньський. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2006. – С. 11–17.
20. Дарованець О. Організаційні початки УВО та формування її структури (1920–1922) / Олександр Дарованець // Український визвольний рух. – 3б. II. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Центр досліджень визвольного руху, 2007. – С. 5–60.
21. Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923: Ілюстрована історія. – Львів – Івано-Франківськ: Манускрипт, 2008. – 524 с.
22. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Леонід Зашкільняк, Микола Крикун. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
23. Історія України / відп. ред. Ю. Сливка; кер. авт. кол. Ю. Зайцев. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Львів: Світ, 2002. – 520 с.
24. Історія України та її державності. – 4-тє вид., перероб. і доп. / за ред. Л. Дециньського. – Львів: Видавництво “Бескид Біт”, 2008. – 444 с.
25. Кентій А. Українська Військова Організація (УВО) в 1920–1928 рр.: Короткий нарис / Анатолій Кентій. – К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – 81 с.
26. Книш З. На життя і смерть... Сторінки з історії Української Військової Організації / Зиновій Книш. – Торонто: Срібна Сурма, 1980. – 255 с.
27. Книш З. Начальна команда УВО у Львові / Зиновій Книш // Життя і смерть полковника Коновальця. – Львів: “Червона калина”, 1993. – С. 88–94.
28. Ковальчук М. Біля витоків УВО: військово-політична діяльність Є. Коновальця у 1920–1921 рр. / Михайло Ковальчук // Український визвольний рух. – 3б. 7. – Львів: Мс, 2006. – С. 5–78.
29. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик. – Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1993. – 660 с.
30. Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН: Спогади й матеріали до

передісторії та історії українського організованого націоналізму / Володимир Мартинець. – Б.м., 1949. – 349 с. + LXXVI. 31. Мірчук П. Євген Коновалець лідер українського визвольного руху / Петро Мірчук. – Репринтне видання – Львів, 1990. – 108 с. 32. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920–1939 роки / Петро Мірчук. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Українська видавнича спілка, 2007. – 1008 с. 33. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Юрій Сливка. – К.: Наук. думка, 1985. – 272 с. 34. Шевчук С. Пора сказати правду про наші визвольні змагання, добитися волі для Галицької землі. 1918–1939 / Семен Шевчук. – Торонто (Накладом автора), 1965. – 280 с. 35. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza. Struktura. Program. Ideologia / Roman Wysocki. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003. – 434 s.

УДК 94(477):(477:48) “1921-1924”

Л.В. Скорич

Національний університет “Львівська політехніка”

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ЕМІГРАЦІЯ У ПОЛЬЩІ (1921–1924 РР.)

© Скорич Л.В., 2013

Досліджено перебування українських вояків на території Польщі після поразки національно-визвольного руху 1917–1921 рр. Звернуто увагу на моральний та матеріальний чинники, що вплинули на становище інтернованих частин УНР в еміграції.

The article investigates the stay of the Ukrainian troopers on the territory of Poland after the defeat in national liberation movement in 1917-1921. The attention is paid to the moral and material factors, which influenced the interned units of UNR in emigration.

Становлення незалежної української державності висуває на перший план завдання з формування національної свідомості молоді у сфері реформування Збройних сил України на прикладі УНР та інших військових формувань цього періоду.

Перед сучасною історичною наукою постало багато актуальних проблем, які потребують критичного осмислення подій періоду національної революції 1917–1921 рр., тому актуальним стає питання стосовно політичної долі та становища інтернованих вояків УНР, котрі перебували на території Польщі. У радянський період в Україні не було фахових досліджень щодо правдивого висвітлення діяльності українських військових формувань цього періоду. Вивчення історії національно-визвольного руху відбувалося завдяки діаспорній історіографії. Проблема історії військового формування УНР знайшла певне висвітлення у працях С. Наріжного, який ще у 1942 р. оприлюднив у Празі книжку “Українська еміграція”, П. Мірчука “Нарис історії ОУН” [4], а також спогади колишніх воїнів Армії УНР Олександра Удовиченка [15], Романа Сулика [10], а також політичні міркування Олександра Шульгина [17]. До 1990-х років в Україні з’явилась публікація спогадів Юрія Тютюнника [14], видана у Харкові у 1924 р. Попри те, що написані вони у вигляді “покаяння” перед радянською владою, можна все ж таки знайти тут дуже цікаві подробиці, що висвітлюють невідомі зовсім або й досі замовчувані аспекти інтернування Армії УНР у Польщі.

У польській історіографії найкраща і найповніша праця з цього питання належить Збігнєву Карпусові [1]. Треба підкреслити, що матеріал про інтегрованих українців відіграє тут допоміжну роль [9]. Це питання розглядається в контексті ширше поставлених тем і в інших польських авторів: С. Мікуліча [3], К. Левандовського [2], А. Хойновського [16], Р. Тожецького [12] та ін.

Серед сучасних дослідників, які присвятили свої роботи аналізу цієї проблематики, насамперед варто згадати В. Трошинського [13], Б. Якимовича [18], О. Колянчука [6].

Перелік публікацій можна продовжувати, проте це не вплине на загальний висновок: про інтернування унерівців писалось, але не достатньо. Отож, запропонована читачам робота має на меті хоч трохи заповнити існуючі прогалини.